

CHYTROŚĆ (473) *sb f*

ch- (472), h- (1); chy- (445), chi- (28).

o jasne.

sg *N* chytrość (91). ◇ *G* chytrości (95). ◇ *D* chytrości (6). ◇ *A* chytrość (57). ◇ *I* chytrością (106). ◇ *L* chytrości (22). ◇ *V* chytrości (1). ◇ *pl N* chytrości (21). ◇ *G* chytrości (16). ◇ *D* chytrościom (3). ◇ *A* chytrości (31). ◇ *I* chytrościami (20). ◇ *L* chytrościach (4); -ach (3) *Mącz*, *SkarŻyw* (2), -ach (1) *RejWiz*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI i XVIII w.*

*Podstępność, przebiegłość, zdradliwość, nieprawość, nieszczerłość, fałsz; spryt, podstęp, matactwo, wybieg; mądrość, roztropność; przezorność; zawilość; chciwość; astutia Mymer¹, BartBydż, Mącz, Calep, Cn; calliditas BartBydż, Mącz, Calep, Cn; dolus BartBydż, Mącz, Calep; fraus BartBydż, Mącz; insidiae, techna, versutia Mącz, Calep; astus Mącz, Cn; panurgia, vaframentum Calep, Cn; machinatio, malignitas BartBydż; ars, captio, decerptio, dissimulatio, fabrica, fallacia, laqueus, machina, vafricies Mącz; cacia, sutela, vernilitas Calep; calumnia, malitia, pellacia Cn (473) : Panye ktori rofipuyeffi radi poganfkye [...] zloń á rofzruc przes twoye mylofyerdzye wflitka nyenawyfc ij wflitky chitrofcy zle radi przewrotnoicy wflitkych nyeprijacyol nalfich *BierRaj* 16; *BierEz* C4, D2, Ev, H4, Kv (12); *OpecŻyw* 53v, 75, 161; bo Turczy maya dołficz chitrofczy y sa ony barfo moczny *LibLeg* 11/57v, 6/190v [2 r.], 191; Astutia. [...] Chytróć. *Mymer¹* 34v; *BartBydż* 16, 44b, 60b; Ale idzie Czo na głębiey może tak iże nie może być włowiony żadną chytrócią ludzką *FalZioł* IV 31c, IV 12c, 40d, V 50, 51v; *BielŻyw* 89; Krol dopiro obaczywłzy chytróć Iuhrow iż nieprzyjaciele na się miał dopiro począł lud zbierać. *MiechGlab* 60; *BierRozm* 12; od vczynkow niewiernich tobie racz wftałowci zachowac myfli nalfie aby łagodniowoci ciała nalfego a chytróci fprzeciwnikow nalfych y fwiata tego nas nie vwiodły *RejPs* 193v, 49v, 52, 208v; *RejJóz* Gv, G4, I; *RejKup* g6v, m5; *HistAl* M4; *KromRozm I* M4 [2 r.], M4v; ále ine á ine obyczáye wynáduye/ ktorymi około zbáwyenya ludzkyego fłturmuye/ á nic mu ná chytróci nye fchodzi. *KromRozm III* Av, A2v, C8v; *BielKom* B6v; *Vłtrzeżelz* fie [...] Od nayázdu w połudnye dyabelfkich chytróci. *LubPs* V, A4, I3, N3, O, O6v (11); *KrowObr* A2v, 67v [2 r.], 68, 70v *marg*, 71v (16); Ten Rozdzyał yedennafty zową Solon/ bo w nim będzye rofprawá o piekle/ o chytróciach dyabelfkich/ y o ich dziwnych zwodzyech *RejWiz* 158, 3v, 77 [2 r.], 77v; *Leop Esth* 16/13, *Eccli* 42/18; *UstPraw* E2; *RejZwierz* 45 *marg*; *BibRadz Eccli* 9/4; *OrzRozm* D2v; *BielKron* 3, 7, 25v, 40v, 41 (37); *GrzegRóżn* F, Fv; *Captiones refellere*, odkryć á okazać chytróci *Mącz* 35b, 32a, 35b [2 r.], 65d, 113a, 184b (20); *Prot* A4; *SienLek* 52v; *RejAp* BB3, 74, 105v, 112v, 113 (10); *GórnDworz* B4v, M2, O, Bb2v, Bb3v (8); *HistRzym* 28, 61v; *RejPos* 27, 69v, 227v; *BiałKat* 293v *marg*; *RejZwierz* B2v, 76, 162v, 163, 202v *marg* (9); *BielSpr* 27, 43v; *RejPosRozpr* c3v; *RejPosWstaw* [110³]; *BudBib Eccli* 9/4, 19/21; *HistHel* [A2]v; *CzechRozm* 148; *PapPan* Pv; *ModrzBaz* 88, 115v; *SkarŻyw* A2, 57 *marg*, 58, 130 [2 r.], 187 (22); *CzechEp* 72, 109 [2 r.], 150, 204, 292 (10); *KochMRot* B3; *WerGość* 255; *ArtKanc* H6, L7v, M19v, Q10v, Q11v, T12v; *GórnRozm* A2v, Fv [2 r.], Gv; *Calep* 108a, 152b, 542b, [752]b, 1038b (8); *Phil* D2, G4, O2, R2; *GórnTroas* 6, 52; *GrabowSet* B3, E2, F2, H4v, L2 (11); *OrzJan* 13, 28; *WyprPl* B4; *LatHar* 621; *KołakSzczęśl* C2v; *WujNT* 419, 2. *Cor* 4/2, 11/3; *SarnStat* 176, 192, 616, 954, 1101; *SiebRozmyśl* B4; *KmitaSpit* B2v; *SkarKaz* 118b *marg*;*

GosłCast 11, 33, 46, 61; *KlonWor ded* **2, **3 [2 r.], 1 [2 r.], 8, 59 [2 r.], 72; *PudłDydo* B; *ZbylPrzyg* A3v; Twemi ia/ Pánie/ będąc vpewniony Obietnicámi/ áni zászlepioneý Ludzkieý chytróści/ áni groźby [!] frogieý Bać lie nie będę/ ni wojenneý [!] trwogi. *SzarzRyt* B [*idem*] B.

chytróść przeciwko komu (2): ZOny z którą mieřzkałz nie mieý w podeyzreniu/ a nie vcž ieý żadney chytróści złey przeciwko tobie. *BibRadz Eccli* 9/1 [*idem*] *BudBib Eccli* 9/1.

W charakterystycznych połączeniach: chytróść bezecna (2), *chłopia*, *czartowska* (4), *dyjabelska* (18), *dyjabla* (2), *judaszowska*, *ludzka* (9), *mężczyńska*, *nieprzystojna*, *niewieřcia* (5), *sproсна*, *szatańska* (22), *zła* (2), *żeńska*; *chytróść antykrysta*, *czarta*, *ducha złego*, *ludzi* (3); *chytróść baczyć* (3), *obaczyć* (7), *objawiać* (2), *odkryć* (3), *okazać* (2), *pobaczyć*, *pokazywać*, *poznać* (3), *ukazać*, *uznać*, *widzieć*, *wiedzieć* (3), *wynorzyć*, *wyrozumieć* (2), *znać* (2), *zrozumieć*.

Zwroty: »chytróścią podejść, zwieřć« = *dolis superare Mącz*; *dolo capere Vulg* (2 : 1): *Mącz* 434b; *Iák przeciwnik řwą chytróścią/ zwiodł człowieká pierwřzego/ Thák Pan KRYřtus řwą mądrořcią/ przywiódł do Oycá řwego ArtKanc* D19; *WujNT* 2.Cor 12/16.

»na chytróść się udać« (2): *BielKron* 120v; *Convertere so ad dolos*, *Na chytróści řie udać. Mącz* 487h.

Wyrażenia: »chytróść na chytróść« (2): *Przydźie tu rozum wywrzeć twóý Vlyřřes cáły/ Chytróść ná chytróść puřcić/ y dowcip dořrzáły. GórńTroas* 44, 45.

»lisia chytróść« (1): *Lecz teź liřieý chytróści y řkory pożyczá/ Brzytka zdrádá Gáchowřka y cudzołóżniczá. KlonWor* 58.

»obludna chytróść« (1): *Techna – Zdrada, obludná chitrořc. Calep* 1050a.

»chytróść przewrotna« (1): *bo to ieřt prawdziwa mądrořć/ która řie od cnoty nie odřtrzela/ á ináčzey thedy nie ieřt mądrořć/ ále chytróść przewrotna. GórńDworz* Hh6.

»chytróść pokryta (a. przykryta, a. skryta, a. zakryta)« [*szyk* 3 : 2] (5): *Fáľřyrze pod przykrytym po- koiem zdrádeę okázuią/ á tu ná nie ich theę chytróść przykrytą oddawa LubPs* G3v *marg; RejWiz* 52; *BibRadz* I 186a *marg; GrabowSet* V2; *GosłCast* 27.

»wino chytróści« (2): *Drugie iáko tu iuź řlyřzimy potym nářtáło/ ktore [...] opoiło winem tych chytróści řwoich wiele ludzi mieřzkaięcych ná ziemi. RejAp* 142, 122.

»złóřciwa chytróść« (1): *Záleca pracą oycá ich Iakobá/ á gáni złóřciwe chytróści ich. BibRadz* I 458d *marg*.

Szeregi: »barwa, chytróść« = *color, ars JanStat* (3): *A izby zá czářem którąkolwiek bárwą/ chytróřcią/ áľbo domyřľem/ Státuty y porządki przerzeczone nieprzydáło řie w wářpliwořć przez kogo wwiędźdź [...] tedy rozumieľiřmy zá potrzebną rzecz/ áby tu były wpiřané SarnStat* 369, 593, 918.

»fáľřz, (a, i) chytróść« [*szyk* 4 : 1] (5): *BielKom* D8v; *Cudna mowá złořnikowá peřná ieřt fáľřzu/ á chytróřci/ á oblędnych náuk. LubPs* I4v *marg; RejWiz* 43, 193v; *CzechRozm* 255.

»(ani) moc, (a, ani, i) chytróść« [*szyk* 10 : 3] (13): *KromRozm I* F3v, N; *KromRozm II* tv; *KromRozm III* Lv, N6; *KrowObr* 69, 241v; *BielKron* 240; *RejAp* 101; *RejPos* 36v; y ták řię táiać w ćiele młodym y ktemu niewieřciem/ iego moc y chytróść tępiłá *SkarŻyw* 14; *ArtKanc* K6v; *SkarKazSej* 688b.

»obludnořć (a. obluda) i (a) chytróść« [*szyk* 5 : 2] (7): *KrowObr* 6v, 51, 187, 216v; *RejAp* 108v, 148; *żeby řię z řzátánem nie řzczyrze/ ále obludą iákąř y chytróřcią obchodźić miał CzechEp* 203.

»odmienność i chytrość« (1): wżákże iż poštánowienia praw/ by nalepiéy były vchwaloné/ dla odmienności y chytrości ludzkicy [*ad humanae naturae varietatem JanStat* 148] niedoštáteczne bywáią *SarnStat* 915.

»chytrość i omylnóść« (2): Abyfmy iuz nie byli dziećmi chwieiącemi fię/ y nie byli miotáni thám y lám ledá wíátre m náuki/ przez chytrość ludzi/ y przez omylnóść [*in astutia ad infidias impostura*]/ która ielt na zdráde poštáwiona. *BibRadz Eph* 4/14 [*idem*] *RejPosRozpr* c.

»chytrość a (i) oszukanie« [szyk 2 : 2] (4): Tu ielt wielka chytrość á ošzukánie drugiego *GroicPorz* mm3v; *CzechEp* 117; *NiemObr* 44; *PaprUp* K.

»chytrość, (a, i, ani) przewrotnóść« (9): *KromRozm III* I 8v; *KrowObr* 241v; Y by wżyfcy Kácérzowie [...] powftali/ nigdy żadná chytrością áni przewrotnością fwą/ tego wykłádu KroleŃtwá PolŃkiégo oni nie Ńkázá *OrzQuin* I2v; *RejAp* 77, 100v, 106v, 141, 142; *SkarKaz* 241b.

»chytrość a wykręt« (2): y poki Sędzia/ mądrością od Bogá daná/ ípráwiedliwóŃci/ á prawdy lám dochodzić nie bédzie/ poty chytrość/ á wykréty ludzkie nie vftána. *GórnRozm* F3v, F2v.

»chytrość a zaskok« (1): á obaczy iákie chytrości á zalkoki przeci w nám y piŃmu Ńwiétemu PapieŃcy ítroiá *BielKron* 213.

»chytrość, (a, i, albo) zdrada« = *dolus, fraus* *Modrz, JanStat; nequitia, astutia* *Vulg; calliditas, fraus, dolus, ars* *JanStat* [w tym: przez (a. (o)krom, a. bez) (19)] [szyk 47 : 30] (77); Zedać hitroŃciá/ zdradá/ zawyfcia/ íkoda/ maietnoŃcy bliznego íwego *SeklKat* N, M4; *LibMal* 1548/144v; *LubPs* I2, N5, ee5v; *KrowObr* 67v, 68, 210, 213; *RejWiz* 170; ktorzy ledwo vywaliwfy fię na ten Ńwiat/ vŃŃluyá Ńwoimi zdradami/ á chytróŃciami ítarcze ošzukać. *KwiatKsiáz* C2v; *Mącz* 16d, 18c, 35b, 96b, 138c (14); *GórnDworz* Aa4, Bb4v; *HistRzym* 59, 135; *RejPos* 301; *WujJud* A8v, 249v; *RejPosWstaw* [110³]v; *BudNT* b4; *CzechRozm* 255; *ModrzBaz* 6v; *SkarŻyw* 389; *PaprUp* C2v; *Calep* 339a, 1050a, 1115a; *Phil* G3, P3, R2; *OrzJan* 3, 102, 122; *WujNT* 417, *Eph* 4/14; y wżytkie rzeczy mnie zlecone wiernie okrom chytróŃci y zdrády [*dolo et fraude JanStat* 521] ípráwováć bédę *SarnStat* 573, 21, 52, 119, 220, 482 (25); *SkarKaz* 417a; *KlonWor ded* **3v.

»chytróŃ i (a) złoŃ« = *astutia et malitia* *Modrz* [szyk 5 : 5] (10): ktorey przifŃiegy ya rad Ńie chce trzymacz przes zadney floŃczy y chitroŃczy *LibLeg* 10/62v; *RejPos* 301; *ModrzBaz* 89v; *SkarŻyw* 89; *ArtKanc* M19v; *Calep* 144b; *WujNT* 470; *PowodPr* 63; *SkarKaz* 43a; *SkarKazSej* 662a.

»žoŃtoŃ a chytróŃ« (2): Gdyż wiefz iż ten márný ímok ielt potłoczón mocá iego/ á nigdy nic tymi žoŃtoŃciami á tymi chytróŃciami á przewrotnóŃciami íwemi tobie záŃzkodzić nie bédzie mogł *RejAp* 100v, 100.

Wyrażenia przyimkowe:»przez, bez(e), (o)krom chytróŃci« (10 : 7 : 7): WŃszytcy ich ludzie Ńluchájá, Z bojáŃni Ńie im kłániają Takiej wielkiej poczesnoŃci UŃlugując bez chytróŃci. *BierRozm* 6; *RejWiz* 37; *RejZwierz* 63v; *Mącz* 285d; *KuczbKat* 130. Cf »chytróŃ, zdrada«.

»z chytróŃci« (1): y nigdy Ńłowem áni vczyńkiem bédziem wŃpomináć tych nieprzyiáŃni: áni iákiéy pomŃty nád niémi czynić [...] proŃŃie álbo z iákiéy chytróŃci [*directe et indirecte JanStat* 882] *SarnStat* 1103.

»pod chytróŃciá« (1): Tedy Ńlufznie bédzie chwalon rycerz mądry/ ktory pod chytróŃciá zábiia diabłá *HistRzym* 71v.

»z chytrnością« = *simulate JanStat* (4): Ten fie śchytrnością náiaada/ ktory iedzącego pozdrawia. *March*¹ A3v; *LubPs* 13; *BibRadz* 1.*Thess* 2/3; *SarnStat* 1087.

a. *Mądrość, roztropność, przezorność, przemyślność; consilium Mącz; astutia PolAnt, Vulg* (10) : Z ięzykąc wżyftki mądrości: Náuk wżelkich ich chytrności *BierEz* Dv; *OpecŻyw* [192]; *BibRadz* 1.*Cor* 3/19; *Mącz* 486d, 488b; *ZawJeft* 36; *Mátki* śwey chytrność odkrył/ co mu pomoć chćiała/ Iż v niego wżyftzy płác miłość cnoty miała. *GórnTroas* 19, 36; *WujNT* 1.*Cor* 3/19.

W charakterystycznym połączeniu: chytrność odkryć.

Wyrażenie przyimkowe: »z chytrnością« (1): Byłmy też mogli Szátána [...] z chytrnością w pośmiech obroć. *ArtKanc* M17v.

b. *Chciwość* (4) : *BierEz* E3; *StryjKron* 487 *marg*; z ktorych iedni/ iáko iuż wżyftzą część świata tyráńftwem y chytrnością fwoią požárli. *VotSzl* Bv.

W charakterystycznym połączeniu: chytrność baczyć.

Szereg: »chytrność i drapiestwo« (1): Fortél woźnicá/ chytrność y drapiestwo konie *KochMRot* Cv.

Synonimy: chyrchel, fałsz, obłądność, obłuda, obłudność, odmienność, omylnność, oszukanie, przewrotnność, samołowka, sidło, wykręt, wymysł, zaskok, zdrada, złość, żółtość; a. mądrość, roztropność; b. chciwość, drapiestwo, łakomstwo.

Cf CHYTROĆ, NIECHYTROŚĆ